
KITEKINTŐ

**A DEMOKRÁCIA ALAPJAI, AZ
ÖNKORMÁNYZATOK¹**

(Local Governments: the Cornerstones of Democracy)

CSEFKÓ FERENC

“Nem láttam csöpögő csapat sehol, egyet sem.”

Céltudatosság, alulról építkezés

Működik minden. Látszólag túlbonyolítottan, agyonszervezetten, aprólékos, fölöslegesnek tűnő részletekre is kitérő, már-már mosolygást is kiváltó kérdéseket fölteve, vagy evidenciákat bombasztikus fölfedezésként tálalva, de: hangsúlyozom, működik, mégpedig olajozottan, gördülékenyen a demokrácia az Államokban.

Mindenki tudja a helyét, azt csinál, ami a dolga, s ami a dolga azt nagyon pontosan, hallatlan aktivitással, fegyelemmel, felelősséggel, már-már váteszi tudattal, elhivatottsággal végzi. Tisztában van saját magával, kompetenciájával. A meghozott döntéseket követően nem vitat elfogadott elveket, tételeket; s nem vitatkozik azt megelőzően sem parttalanul. Egymásra épülve - egymáshoz kapcsolódva zökkenők nélkül - illeszkednek a fogaskerek.

Teszi a dolgát a kukás, a szenátor, a portás, a polgármester, a pincér pontosan behatárolt, meghatározott keretek között abban a - viszonylag szűk - területen, szakmailag felvértezve és hadd tegyem hozzá: a feltételek biztosítása mellett (információ, infrastruktúra, informatika).

A világról úgy általában talán kevesebbet tudnak, mint mi, s Európa is messze van (a mi kis hazánkról nem is szólva), a médiák pedig - még ilyen NATO csatlakozásos időben is - percekben mérhetően (hetente) adnak csak hírt még a nálunknál sokkalta fontosabb nemzetekről is. A politikai híradásokat messze maga mögé utasítja a kosárlabda, a kosárlabda még egyszer, aztán az amerikai foci, a jégkorong, kvíz műsorok garmadája stb.

Amit viszont tudniuk kell, azt tudják. Céltudatosan, hosszabb távra szóló, világos célképzetek, ezen alapuló programok alapján dolgoznak. Végrehajtják, amit elhatároztak: pontosan úgy és olyan ütemben, ahogy arról meghozták a közös döntésüket. Ezek lassan születnek, de igen alaposak, körültekintőek, s miután meghozták, megkérdőjelezhetetlenek - intézményesülnek.

Mert intézmények, szervezetek (állami, önkormányzati, gazdasági, érdeképviseleti, civil) megszámlálhatatlan sokasága szövi keresztül-kasul a szövetséget, az egyes államokat, megyéket, de még a kisebb-nagyobb városokat is.

S megtalálhatóak horizontálisan, vertikálisan a kapcsolódási pontok, az, hogy kinek kivel, miért, miről, mikor és miként kell (el nem hagyhatóan) egyeztetni. Nem kényszerből, csak, mert tudják, ezzel gazdagszik, teljesedik az ügy, amit meg kell oldani, a feladat, amit el kell végezni.

Építkeznek úgy, ahogy az rendjén való (lenne nálunk is) alulról fölfelé. Kérdeznek, javaslatokat kérnek, véleményekre kíváncsiak, amiket aztán elemeznek, összevetnek, összegeznek, beépítenek programokba, tervekbe, s amiken alapulva hozzák meg döntéseiket, amit aztán “visszacsatolnak” azokhoz (alsóbb szintek, a polgár), akik majd elsősorban érintve lesznek ezek által, és/vagy végrehajtják az abban írtakat.

Miközben építkeznek, persze közben vitáznak, érveket az érvek ellenében, s odafigyelnek a másira, arra, amit mond, arra válaszolnak, amit kérdeznek, nem beszélnek egymás mellett, egymás mellé - el. Igaz, az üléseit, programjaikat is rendkívül gondosan szervezik, készítik elő, megtervezik annak menetét, célját határozzák meg, összefoglalnak, értékelnek (röviden, tömören, a lényegyet kiemelve, csak a lényegyet, s arra összehasonlítva lépnek egyet tovább és így tovább).

S, hogy ne feledkezzenek meg a legfontosabbról, miközben az intézményesített egyeztetések zajlanak, működik a formalizált, demokratikus döntéshozatali mechanizmus, közben lobbyznak. Lobbyzik mindenki, igaz ezt (is) a nyilvánosság előtt, minden szinten, szinte mindenki próbál kijárni annak a csoportnak az érdekében, amely őt lobbyzatóként bejegyeztette, megbízta. A lobbyisták és szervezők épp úgy átszövik (és kereszbe) az állami döntéshozók szerveit, mint az intézményesült szervezeteket. Rosszul fogalmaztam: ez épp úgy intézményesült (sőt), mint az előbbieken említett fórumoké.

A program elemei

A fentebbi, kissé talán idillikusnak tűnő kép rögzült bennem arról a szakmai tanulmányútról, amit az országos önkormányzati szövetségek vezetőinek társaságában tettünk az Amerikai Egyesült Államokban ez év áprilisában. A bő két hetes út célja elsősorban az USA önkormányzatai érdekképviseleti tevékenységének, az ottani szövetségi munkának a tanulmányozása volt, s természetesen az is, hogy mit tudunk mi abból hasznosítani, amit ott láttunk-hallottunk.

Az USAID támogatásával a Nemzetközi Városi és Megyei Igazgatási Szövetség (ICMA – International City/County Management Association) szervezésében megvalósított program is “jól meg volt szervezve”, azaz: ez is működött. Önmagában egy címszavas leltár is példázhatja: egy egészen kicsi (Magyarországon aprófalunak címkézett) városkától kezdve Washingtonon át New Yorkig bezárólag egy-két állam fő- vagy nagyvárosa, az ENSZ, a Capitolium, a Fehér Ház. Ami a legfontosabb: szenátorok, képviselők, polgármesterek, minisztériumi tisztviselőkkel való találkozások, a helyi és központi törvényhozás munkájának közvetlen “megtapasztalása”, és közben a szakmai programok: reggeltől estig, ahol elsősorban gyakorlatban dolgozó előadók saját tapasztalataikat osztották meg velünk.

Kisebbségi részben az USA önkormányzati rendszerét, míg nagyobb arányban az önkormányzati szövetségeket, az általuk nyújtott szolgáltatásokat, azok hatékonyságát, elsődleges elvnek magukénak valló érdekképviseletet és -védelmet, a kormányzatok és az önkormányzatok közötti együttműködések alapjait volt alkalmunk megismerni a bő két hét alatt.

A hatékonyabb, eredményesebb önkormányzati szövetségi munka alakítása (e tapasztalatok hazai adaptálása) érdekében szervezett fórumok, eszmecserék módszertanilag is megalapozottak voltak. Ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy az ICMA velünk lévő képviselői, meghívottai szisztematikusan és koncepciózusan vezetve a programot, törekedtek arra, hogy a megszerzett ismeretekből vonjuk le a magunk számára a megfelelő következtetéseket a csoportos munka eredményeképpen.

Arra persze itt nincs lehetőség, hogy részletesen ismertessem az itt jelzett program tartalmi elemét, magát az önkormányzati rendszert, néhány általam fontosnak tartott területre azonban igyekszem ráirányítani a figyelmet.

Önkormányzatok

Kezdem talán azzal, hogy a szövetségi államok önkormányzati rendszere államonként igen eltérő képet mutat szerkezetében, felépítésében, a feladat- és hatáskörgyakorlás, -telepítés rendjében, tényleges mozgásterükben, az állam központi szerveitől való pénzügyi, politikai függés mértékében, jövedelmi helyzetükben, gazdagságukban, "szegénységükben", s ebből fakadóan az állami támogatás nagyságrendjében, adópolitikájukban, a helyi társadalmi, szociális, foglalkoztatási gondok súlyosságában és az ezekből vállalt önkormányzati felelősségben stb.

De eltérők a strukturális viszonyok is, mint ahogy pl. a megyék is eltérő kompetenciával rendelkeznek az egyes államokban épp úgy, mint a szövetségi rendszerben. Az USA-ban nem tesznek különbséget a települések között nagyságrendjük alapján: nincsenek falvak, minden település vagy kicsi, vagy nagyváros. Így tehát kaptafa megoldásokról nem szólhatunk, van azonban néhány olyan vonás, ami általánosságban is jellemző, s jelentős tanulságokkal szolgálhat számunkra.

Az Államok és az Államok parlamentjei, szenátusai, kormányai döntéshozatali mechanizmusához szervesen illeszkednek az önkormányzatok. Kiépültek azok a formális és informális csatornák, amelyeken keresztül az önkormányzati vélemények, javaslatok, érdekek eljutnak a törvényhozókhoz, a végrehajtó hatalomhoz.

Az előbb említett szervek igénylik és tiszteletben tartják az önkormányzati szférától érkező javaslatokat. S, bár ez a fajta lobby tevékenység nem azonos a más szférák lobbyjaival, de politikai súlya igen lényegesnek tűnik. Nem kevés szenátor, képviselő indult önkormányzattól, lett polgármesterből, vagy szövetségi tisztségviselőből országos politikus.

A másik az önkormányzati döntések társadalmi elfogadottságának prioritása. A képviseleti demokrácia törvényei szerint működnek ugyan, de a helyi társadalom akarata, a civil szervezetek bekapcsolása, a polgári közvetlen részvétel igénylése és alkalmazása fontos vezérlőelve a működésüknek. Csak egyetlen példával illusztrálva ezt: az egyik állam (Main) legnagyobb városának (Port Landnak) a képviselőtestülete éppen ott létünk alatt egy 6-8 órás lakossági közmeghallgatás (3 perces, nyugodt, higgadt, szinte valamennyi érvet és érdeket felszínre hozó hozzászólások által kitöltött fórum) eredményét mintegy szentesítve döntött éjjel 2 óra körül, hogy ott, a város összes éttermében (is!) betiltják a dohányzást. (Közüntézményekben egyébként sehol sem lehet dohányozni.)

A harmadik, e vonatkozásban kiemelendő tétel a professzionizmusuk. Szóval profik, úgy is végzik munkájukat. Viszonylag jól elkülönül a helyi politikai és a szakmai vonal. Jól működő managementek, városigazgatók irányítják, szervezik a meglehetősen széles körű szolgáltatási rendszereket - nagy önállósággal. A polgármester első ember, akit a valóban nagy tekintélyű lakók közül választanak általában jóval rövidebb időre, mint nálunk, s akik zöme e tevékenységéért nem vesz fel tiszteletdíjat - igaz a képviselők sem kapnak olyan kvázi fizetéseket, mint nálunk, hanem csupán költségtérítés jellegű javadalmakat.

Az érdekkülönbségek természetesen ott is markánsan megmutatkoznak akár az egyes államok, akár az önkormányzatok között. Ezek szervezeti feloldásának meghatározó lehetőségét adják az önkormányzati szövetségek. A települések közötti érdekellentétek (hozzánk hasonló) példázatát mutatta az az eset, amikor az egyik nagyvároshoz tartozó kis sziget önkormányzata pontosan az anyagiak, azaz a számára kedvezőbb adórendszer miatt (hogy ne kerüljön az adóbevételük a nagy kalapba), nemrégiben kivált a százegynéhány lelkes (lelkes) település. (Amikor ott jártunk, a városka lakói társadalmi munkában éppen játszótérrel épített.) Bizakodnak.

A szövetségek általánosítható jellemző vonásai

Az önkormányzati szövetkezés területére érve először is talán azt a summás megállapítást lehet tenni, hogy tevékenységük ismertebb és elismertebb az önkormányzatok (s megkockáztatom: a polgárok) előtt, mint az itthoniaké. Ezt bizonyítja önmagában az a tény, hogy mint Magyarországon, az USA-ban, s az egyes államokban a szövetségekbe való belépés önkéntes, ennek ellenére alig található olyan önkormányzat, amelyik ne lenne valahol tag (Nálunk majd ezerre tehető ezek száma.) Azaz kiépült (és egyúttal beépült) a korábban jelzett döntéshozatali mechanizmusba, az önkormányzati érdekképviselési rendszer.

Azonnal idekíváncsozik egy fontos szerveződési elv. Az, hogy szemben a mi hét országos szövetségünkkel az Államokban három-négy országos szövetség van. Tény viszont, hogy közülük épp úgy vannak önkormányzat-típusonkéntiak, vegyesek, jogi személyeket, vállalkozásokat, avagy éppen magánszemélyeket tömörítők - azaz vegyes profilúak.

Az önkormányzatok a saját államon belüli szövetségeik mellett tagjai, vagy azok lehetnek a szövetségi szintű szervezeteknek, s egyszerre több önkormányzati szövetségnél is tagi viszonyt létesíthetnek.

De talán nem is ezek a leglényegesebbek, hanem az általuk vallott (és megvalósított) alapértékek: a hatékony érdekképviselés, a kor színvonalának megfelelő igen széles körű szolgáltatási, informatikai, biztosítási, oktatási, tanácsadói stb. rendszer.

Következő jellemző vonásként a tagi körrel való állandó rendszeres kapcsolattartást (Internet), javaslatokra, véleményekre alapozott munkát kell említeni.

Jellemző a széles körű bizottsági, munkacsoportos hálózat (melyben folyamatosan részt vehetnek maguk az önkormányzatok), s a nagy létszámú előkészítő, végrehajtó, szervező apparátus említendő.

Általánosítható vonása a működésüknek, hogy stabil anyagi körülmények között differenciált és nem túl nagy tagdíjakkal, hanem egyéb bevételi forrásokkal gazdálkodnak (pl. szolgáltatások, éves konferenciák, oktatás, továbbképzés stb.).

S végül, de valóban nem utolsósorban, amiről már más vonatkozásban szoltam, az alulról építkezés elvének valóra váltása a napi gyakorlatban, a törvényhozási folyamat befolyásolásában.

Önkormányzati szövetségek az USA-ban

Nos, a következőkben nézzük meg, hogy néhány önkormányzati szövetség szervezeti-működési rendjében miként jelennek meg az előzőek, milyen azonosságokkal és eltérő sajátossággal bírnak egymáshoz képest.

Az 1924-ben alapított Országos Városszövetség (National League of Cities) 49 állami önkormányzati szövetséget, valamint 1400-nál több különféle nagyságrendű települést tömörít közvetlenül (így több mint 17 ezer önkormányzatot képvisel). Munkájában a polgármesterek és a helyi képviselők egyaránt részt vesznek.

Öt központban, négy irodába szerveződve végzik a munkát, amit központonként 6–8 állandó bizottság segít. Az öt központ: politikai és szövetségi kapcsolatok, programszervező, közügyek, oktatási és információs erőforrások, valamint a kutatás és programfejlesztés.

Közülük jelentőségét tekintve az első a legfontosabb, mivel ez a szervezeti egység felelős az állásfoglalások kialakításáért, az érdekképviseleti programokért. (A többi központ tevékenységét a nevük jelzi.)

Az irodák közül a Konferencia Tervezési és Igazgatási emelendő ki, amelynek alapfeladata az évi két alkalommal megrendezendő konferencia szervezése, mely fórumok fogadják el az alapvető programot, állásfoglalásokat, a törvényhozással összefüggő dokumentumokat. E tanácskozások a tagok számára is "fizetősek", melynek eredménye, hogy pl. 1997-ben csak innen 2,9 millió dollár bevételük keletkezett (az összes bevétel 25%-a). A szövetség széles körű oktatási, továbbképzési programokon túl még a beszerzésekhez, bérletekhez, magánbiztosítási programokhoz is segítséget nyújt.

A Polgármesterek Konferenciája (United States Conference of Mayors) az előzővel majdnem egyidőben 1932-ben alakult, legfőbb feladatául a maga számára szabva, hogy erősítse a szövetségi kormány és a városok közötti kapcsolatokat, biztosítsa, hogy a szövetségi kormány politikája megfeleli a városok igényeinek (és nem fordítva).

A harmincezernél nagyobb lakosságszámú, több mint ezer tagot tömörítő szövetség a polgármesterek szervezete. Itt is igen nagyszámú bizottságban, tanácsadó testületben, munkacsoportokban, speciális csoportokban van alkalmuk és lehetőségük folyamatosan dolgozni a polgármestereknek. A szolgáltatások közül az elemzések, az oktatás, kutatás, szaktanácsadás emelhető ki.

A stratégiai jellegű kérdésekben az Éves Konferencia dönt, állásfoglalásait eljuttatják az USA elnökének, s a Kongresszusnak is.

Az állami szintű szervezetek közül a Virginai Önkormányzati Szövetségről szolok (Virginia Municipal League). Ennek az 1905-ben alapított szervezetnek nemcsak városok és kisvárosok (200), hanem a 15 megye is tagja. Ugyancsak több belső

szervezeti egységre tagozódik. pl. környezetminőségi bizottság, pénzügyi bizottság, általános törvények bizottsága, humán fejlesztési és oktatási, közbiztonsági bizottság. Ezek a fiataloktól az idősekig, a bűnmegelőzéstől a légi közlekedésig, az információs szabadságtól a szociális szolgáltatásig mindennel foglalkoznak. A stratégiai alapkérdésekben, saját törvényhozási programjukban az éves kongresszus dönt.

Alapfeladata a szövetségeknek az érdekképviselés, a kormány tevékenységének figyelése, s - figyeljük mi is - együttműködés az Országos (Szövetségi) Város- szövetséggel, valamint tanácskozások, oktatás, információk biztosítása (többféle kiadványban is), kutatások, felmérések, az önkormányzati jogok tiszteletben tartására való ügyelés, jogi tanácsadás, csoportbiztosítási programok.

A jelentős nemzetközi (köztük európai) kapcsolatokkal is rendelkező szakmai szervezettel, az ICMA-val zárjuk e részt, mely 1924-ben szakmai és oktatási szövetségként alakult.

Tagjainak száma több mint 8000 - közöttük köztisztviselők, önkormányzati alkalmazottak, kutatók épp úgy találhatók, mint "egyszerű" polgárok. Célja az önkormányzati rendszer javítása a szakértői igazgatáson keresztül.

Ennek érdekében képzési programokat szervez, kiadványokat jelentet meg, támogatja a szakmai projekteket, információkat gyűjt, elemzi az önkormányzatok működését, s szaktanácsadást nyújt a kialakulóban lévő demokráciáknak mindenütt a világban, így nekünk magyaroknak, a magyar önkormányzatoknak, azok szövetségeinek is.

Az egyes szövetségeknél nem említettem külön, de mindenütt működik egy jól felkészült apparátus a döntések előkészítésére, végrehajtására, a szolgáltatások szervezésére. Ennek vezetője a mi ügyvezető igazgató fogalmunknak felel meg, kifejezetten és kizárólagosan szakember, megbízatását az operatív döntéshozó szervezettől kapja.

A különböző típusú, nagyságrendű szövetségek között, ha nem is viták nélkül, de normális munkakapcsolat alakult ki, ahol tudnak és lehetséges, ott érdekkompromisszumok alapján (is) közösen lépnek fel, lobbyznak. Ez annak ellenére működik, hogy az USA-ban nincs egy olyan esernyő szervezet, mint nálunk az Önkormányzati Szövetségek Tanácsa (ÖSZT) - ahol viszont ez meglehetősen döcögve működik.

Következtetések

Az előzőekben egy-egy kérdés kapcsán már igyekeztem jelezni azokat a legfőbb tanulságokat, amelyekre érdemes odafigyelni, hasznosítani a tapasztalatokat, a jövőt illető feladatok meghatározásához. Az alábbiakban néhány kérdéskörre exponálva foglalok össze néhányat.

Kezdem a legfontosabbal, a szövetségek közötti kapcsolatok jövőjével. A magyarországi hét szövetség (gondoljunk ebből a szempontból releváns 3-4 USA-beli szövetségre) véleményem szerint sok. Mindenképpen szükséges lenne az anyagi és szellemi erőforrások koncentrációja érdekében is számukat csökkenteni. Természetesen nem erőszakkal, avagy valamilyen állami befolyással, hanem a tagok, az önkormányzatok, szövetségek okos, önkéntes belátására bízva ezt a tisztulási, egységesülési folyamatot.

Ennél lényegesebb a tartalmi munkában való együttműködés, koordináció, az Önkormányzati Szövetségek Tanácsa működésének, döntéshozatali mechanizmusának reformja, a szövetségek szövetkezési folyamatának erősítése. Mindezekre nem csupán formai okból, hanem éppen a hatékonyabb önkormányzati érdekképviselő szempontjából van (lenne) szükség - ahogy ezt az USA példái illusztrálják.

A tervszerű, tudatos, előrelátó munka, a tiszta, világos célmeghatározás, az alulról építkezés elvének gyakorlattá tétele, a tagokkal való folyamatos, rendszeres kapcsolattartás, profi, magas színvonalú szolgáltatások (oktatás, továbbképzés, konferenciák) nyújtása az amerikai út meghatározó, adaptálható tapasztalata.

Nemcsak az események után kell/ene kullognia a szövetségeknek, de ahogy azt láttuk, saját önkormányzat-fejlesztési programot szükséges kimunkálni, s általában is erősítendő (rendszeresebbé kellene tenni) a szövetségek és a parlamenti képviselők, frakciók, és a kormányzati szervek (parlament, bizottságok, kormány, minisztériumok) közötti kapcsolatokat - erre kiépített intézményes struktúrák segítségével.

Természetesen föl kell lépni a lobbysták színpadán, amihez egy komplex szemléletű lobby-rendszer kidolgozására lenne szükség. (E munkában csak érintőlegesen szoltam a lobbyzásról, úgy gondolom azonban, hogy megérne külön e témával részletesen is foglalkozni.)

Figyelni kell arra is, hogy ugyan a lobby tevékenység erősítendő, de nem más társadalmi, gazdasági alrendszerek, csoportok kárára, hanem velük (pl. kamarák, szakszervezetek) együttműködve.

A tagi kör bevonására (ahogy ezt láttuk az ICMA-nál) kiváló alkalmat nyújt az internet, élni kell vele, ehhez viszont kompatibilis informatikai rendszer kiépítésére (és folyamatos töltésére) lenne szükség. Ennek révén profi, szakértői munkatársi gárdával biztosíthatók az önkormányzatok, azok csoportjainak folyamatos bevonása a döntéshozatalba, a jogszabály-véleményezésekbe, magába a munkába.

A magyar önkormányzati rendszer (is) kiépült, ha tetszik felnőtt korba lépett, jelentősebb strukturális változtatásra nincs szükség. Viszont szükség lenne saját törvényhozási programra, arra, hogy az évi egy-két alkalommal rendezendő, döntéshozó konferenciákon, kongresszusokon az önkormányzatok határozzák meg a stratégiai kérdéseket, az adott évben követendő önkormányzat-politikát, az önkormányzati szféra igényeit, elvárásait a - mindenkori - kormányzattal szemben.

Ehhez persze működtetni kellene egy széles körű (munka)bizottsági rendszert, amely központja lehetne a folyamatos munkának, érdekképviselői tevékenységnek - ahogy ezt úgyszintén tapasztalhattuk.

A szolgáltatások terén az USA példái az oktatás, továbbképzés, szaktanácsadás, biztosítás, informatika, helyi rendeletalkotás, adatbázis használat, -elemzés, kutatás, gyakorlati példatárak, minták, kiadványok megjelentetése, tematikus tanácskozások stb. terén hasznosulhat.

Az önkormányzati szövetségeink közötti viszony sok esetben objektív érdekkülönbségeken alakul így vagy úgy. (Ezt itt a vége felé járva azért hangsúlyozom, mert éppen ezen a tanulmányúton, majd az ezt követő egyesületi kísérletek során kerültek felszínre azok a súlyos érdekkülönbségek, amelyek lehet, hogy hosszabb távra szólóan is meghatározzák a hazai szövetségeink közötti viszonyt.)

S, hogy ez ne jelentsen megoldhatatlan gondokat, hogy biztosítódjék az egységes fellépés lehetősége, ahhoz az együttműködés alapkérdéseiben a részletekig menő egyeztetési mechanizmus kimunkálása, s az együttműködés ÖSZT-beni radikális reformjára van szükség.

Mindezekhez azonban az együttműködési készség deklarálásán túl szükséges az, amit a tengeren túl olyan imponálóan csinálnak, nevezetesen az erőforrások (szellemiek-anyagiak) összefogása, koordinálása, új anyagi források szerzése (pl. alapítványok, magánszféra, piaci szolgáltatások, képzések, továbbképzések, konferenciák bevételei, biztosítás stb.). Azonban kell még valami, ez a biztonság, ellenőrzött pénzügyi gazdálkodás, a szakértő, profi, adminisztratív személyzet, aki előkészíti, koordinálja, szervezi a szövetségek közötti munkát, biztosítja, végrehajtja a fentebb érintettek megvalósítását.

“A helyi önkormányzatok a demokrácia alapkövei” - olvashattuk Main Állam Városszövetsége székházának falán. Tegyük azért, hogy ez nálunk is így legyen. S, higgyünk abban, hogy tehetünk érte mi is, hogy rajtunk múlik: helyi politikusokon, polgárokon egyaránt.

Jegyzet

¹ Tanulmányút: 1998 tavasza – USA